

EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYA VA MADANIYAT UYG'UNLIGI

Bo'tayorova Tamara O'ral qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
boshlang'ich ta'lim yo'nalishi,
3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada ekologik ta'lim, atrof-muhitni muhofaza qilishning muhimligi, ekologik ta'lim-tarbiya va madaniyat ta'limiy sharoitda aniqlashtirilgan.

Kalit so'zlar: ekologik ta'lim va tarbiya, madaniyat, o'quvchilar, atrofimizdagi olam, tabiiy fanlar, tabiiy savodxonlik.

Tabiat bebaho ne'mat. Uning bag'ridan unib chiqqan gulu giyohlar va daraxtzorlar, har bir daraxt, o'rmonlar, hayvonot olami o'ziga xos bir olamdir. Inson mudom borliq og'ushida bo'ladi, undan ta'sirlanadi, bebaho ne'matlaridan zavq-shavq, ibrat va saboq oladi. Tabiatimizni asrashimiz, avaylashimiz bizning salomatligimiz uchun muhim. Inson umri abadiy emas. U chegaralangan. Demak, inson hayotini tabiat va koinotdan ayro tasavvur etib bo'lmaydi. Shu bois u bilan hisoblashib yashashga intiladi. Biz yashayotgan hudud musaffoligi, ekologik muvozanat barchamizga birday daxldordir. Agar biz tabiiy go'zalliklarga ziyon yetkazmaslikni odat qilsak, avlodlar kelajagi va xayotning davomiyligi uchun shunchalik ko'p qayg'urgan bo'lamiz.

Tabiat-o'zidagi bor asl, ezgu narsalarni boshqalarga chin ko'ngildan ulashayotgan va bundan o'zi ham g'oyat zavqlanayotgan tanti va saxiy kishiga qiyoslanishi bejizga emas. Insoniyatga bitmas-tuganmas ne'matlarni tortiq qilgan yaratgan ona tabiatning bag'riga ne-ne hadyalarni jo etgan. Shu tariqa yer yuzida qimirlagan jon borki rizqlantirilgan. Inson atalmish oliy xilqatdan tortib uchadigan qushning, suzadigan baliqning, qurt-qumursqa-yu hayvonot va nabototning barini tabiat yashatib va yashatib turishi sir emas. Tekinga tarqatilsa, tillaning qadri bo'lmaganidek tabiatning bu saxovatiga bashariyat hozirgi kunimizda aks ta'sirini ko'rsatmayaptimikan? Qaysidir g'oyani ilgari surishdan avval biz o'z fikrimizni quvvatlantirish unga ishonish va o'zgalarni ishontirish uchun o'zimiz qanchalik amal qilyapmiz? Har birimiz shu savolni o'zimizga berib ko'raylik. Xo'sh tabiat muhofazasi uchun biz nima qilyapmiz loaaqal unga zarar keltirayotganimiz yo'qmi? degan savolni berib ko'raylik. Har bir inson o'zida

ekologik madaniyatni shakllantirishi, boshqalarni ham shunga da'vat etishining o'zi tabiatga befarq emasligidan dalolat.

Shahar ko'chalari, xiyobonlar, bolalar bog'i-yu istirohat bog'laridagi ayrim ko'ngilsiz manzaralarni ko'rganimizda bu holatning sababchisi siz-u bizga o'xshagan ongli mavjudot, inson xatti-harakatlarida madaniyatsizlikning isbotini ko'rish mumkin. Manzilxonani ozoda tutish inson ko'zini quvontirib ko'ngilni ravshan, inson ruhini esa go'zalliklar tomon yetaklaydi. Jonajon O'zbekistonimizda to'rt faslning o'z o'rnida tarovatini namoyon etishi bizga naqadar tabiat fusunkorligidan bahramand bo'lish imkonini bergan. Uni nechog'lik asrab-avaylab, mehrimizni bersak, qadrlasak u ham bizni shu qadar siylaydi, o'z tuhfalari bilan mukofotlaydi.

Atrof-muhitni muhofaza qilish va inson hayotiga tahdid solayotgan global masshtabda ekologik xavfning oldini olish asrimizning eng muhim muammolaridan biri bo'lib turibdi. Bu muammo o'zining insoniyatga keltirishi mumkin bo'lgan xavfli oqibatlari atrof muhit uchun haqiqiy xavf bo'lib yadro halokatidan kam emas.

Yangi energiya manbalarining kashf etilishi va innovatsion texnologiyalarning ishlab chiqarilishi insoniyatning borlig'iga kuchli va har tomonlama ta'sir ko'rsatishi o'zi bilan ijobiy mazmun mohiyat olib kelsada, biroq minglab salbiy oqibatlarni ham olib keladi. O'ylamasdan bosilgan qadam va tabiatdagi jarayonlarga aralashuv atrof-muhitni muhofaza qilish borasida nihoyatda tashvishli vaziyatni vujudga keltirdi..

Ta'kidlash joizki, o'tmishda biologiya fanining alohida tarmog'i sifatida paydo bo'lgan ekologiya sohasi anchayin mufassal tadqiq etilgan. Ekologiyaning rivojlanish tarixida bir-biriga o'xshash ikki jihatga e'tibor qilish maqsadga muvofiq: bir tomondan, tirik organizmlarning atrof-dagi muhit omillari bilan o'zaro aloqadorligi har jihatdan chuqur o'rganilib, biologiya fanining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida biologik ekologiya jadal rivojlana boshlagan; ikkinchi tomondan, odamning maishiy-xo'jalik faoliyati (antropogen ta'sirlar) tufayli tirik organizmlarning hayotiy makoni, yashash sharoitlari jiddiy o'zgarib, u yoki bu turdagi organizmlar-ning yo'qolib ketishi, kamayishi yoki birdaniga ko'payishi kuzatila boshlangan.

Aynan ikkinchi jihat tabiatni muhofaza qilishning paydo bo'lishiga turtki bo'lgan. Uning predmeti - tabiat va jamiyat o'rtasida o'zaro maqbul munosabatlar

o‘rnatish, tabiat va madaniyatni o‘zaro birlashtirish jarayon-lari hisoblanadi. Bunda tabiat inson ta‘sirini o‘zida sezmagani jonsiz (abiotik) va jonli (biotik) tarkibiy qismlar majmui sifatida, madaniyat esa inson faoliyati, uning tashkil etilishi, kishilarning tabiat bilan o‘zaro munosabati usullari sifatida qarab chiqiladi.

“Ekologiya” - (yunoncha - uy, turar joy va logiya) - organizmdan har xil darajada yuqori turadigan tizimlar; populyatsiyalar, biotsenzorlar, biogeotsenzorlar (ekosistemalar) va biosferaning tuzilishi, ularda kechadigan jarayonlarni o‘rganadigan biologiya fanlari majmui deb izohlanadi. Shuningdek, ekologiyani organizmlar va ular bilan atrof muhit o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni o‘rganadigan [fan](#) sifatida ham [talqin](#) qilinishi keltiriladi.

Demak, ekologiya – tirik organizmlar bilan atrof muhit o‘rtasidagi o‘zaro bog‘lanishlar to‘g‘risidagi fan. Uni o‘rganish insonga tabiatdan foydalanish jarayonida unga shikast yetkazmaslik, o‘zining yashash muhitini yaroqli holda saqlash imkonini beradi. Mazkur muammo hozirgi va kelajak avlodlar uchun yashash muhiti xavfsizligini ta‘minlashdan iborat bo‘lib, ekologik tushunchalarni shakllantirish bilan bog‘lab olib boriladi.

Ekologiya tushunchasi, uning mazmuni, atrof-muhit va inson munosabatlarining turli iqtisodiy, tabiiy, ijtimoiy aspektlari maxsus ilmiy ishlarda, o‘nlab qo‘llanma va darsliklarda o‘z yechimini topgan. Jumladan, Yu.Sh.Shodimetov, Sh.Mahmudov, M.Ismoilov, Q.Abirqulov, H.Salomova, S.Mamashokirov, Sh.T.Otaboev, A.S.To‘xtaev, R.U.Beknazov, S.X.Fayzulina, ekologik ta‘limning ijtimoiy-falsafiy jihatlari Sh.Avezov, N.Sh.Bozorova, E.O.Turdiqulov, Yu. A. Karimov, B. Ziyomuxamedov, A.S.To‘xtaev, E.V.Qodirov, O.Qudratov, A.N.Nigmatov, J. I.Xudoyberdiev, B.Kulturaev, M.K.Xashimova, N.O‘.Nishonova, V.N.Sattorov, N.Egamberdievalar ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berishgan.

Mustaqillik yillarida ekologik ta‘lim nazariyasi va metodikasi mazmunan qayta ko‘rib chiqilib, uning turli jihatlariga oid umumdidaktik qonuniyatlar, tamoyillar ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning mazmun-mohiyati, tuzilmasi va o‘zaro bog‘liqligi masalasi nazariy-metodologik, ilmiy-pedagogik jihatdan to‘liq, tizimli o‘rganilmagan. Agar odamning o‘z-o‘ziga, boshqa kishilar va atrof-muhitga bo‘lgan munosabati ekologik ong va madaniyat nuqtai nazaridan tahlil etilsa, ekologik ta‘lim-tarbiya nazariyasi va

metodikasini tubdan qayta ko‘rib chiqish zaruriyati paydo bo‘ladi. Bu zaruriyat, tabiiyki, samarali ekologik ta‘lim-tarbiya tizimini vujudga keltiradi.

Demak, ekologik ta‘lim, atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlik madaniyatini shakllantirishning muhimligi – dolzarb muammo ekanligi bilan tavsiflanadi.

Ekologik ta‘lim-tarbiyani singdirishdan asosiy maqsad - o‘quvchilarda tabiiy hodisa va jarayonlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini tarkib toptirish, ma‘naviy-axloqiy sifatlarni o‘zida mujassam etgan barkamol yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazib, hamda ularni ona yurtni sevishga, atrof - muhit tozaligini ta‘minlashga o‘rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq ekologik ta‘limni amalga oshirish jarayonining tizimli tahlili ekologik ta‘limni tashkil etishda bu boradagi islohotlarni to‘liq ro‘yobga chiqarishga to‘sqinlik qiluvchi quyidagi jiddiy muammo va kamchiliklar saqlanib qolayotganligini ko‘rsatmoqda.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mukhtarova L.A. Ways of formation of ecological culture in children of primary age // AJMR:Asian Journal of Multidimensional Research Journal. Vol 10, Issue 4, April, 2021. - Pp 648-652. (Impact Factor 7.699).
2. Мухтарова, Л. А. (2017). БОШЛАНГ’ИЧ СИФЛАРДА РИВОЖЛАНТИРУВЧИ ТА’ЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИДАН FOYDALANISH IMKONIYATLARI. Апробация, (2), 93-94.
3. Мухтарова, Л. А. (2017). БОШЛАНГ’ИЧ ТА’ЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ OSHIRISHDA INNOVATION TA’LIM TEXNOLOGIYALARINING O’RNI. НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
4. Mukhtarova, L. A. (2021). THE USE OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 792-797.
5. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2021). POSSIBILITIES OF AN INTEGRATIVE APPROACH TO THE FORMATION OF A CULTURE OF ENVIRONMENTAL SAFETY. European Scholar Journal, 2(11), 43-44.
6. Muxtarova, L. A. (2021). Ways of formation of ecological culture in children of primary age. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(4), 648-652.

7. Muxtarova, L. A. (2021). Use of multimedia technologies in the educational process. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 1781-1785.
8. Мухтарова, Л. А. (2018). Пути Использования Возможностей Мультимедиа В Повышении Качества И Эффективности Уроков Чтения В Начальных Классах. *Научные горизонты*, (11-1), 247-252.
9. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классах. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.
10. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.
11. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.
12. Abdimannabovna, M. L. (2022). Opportunities for an Interdisciplinary Integrated Approach to Improving the Culture of Environmental Safety. *Eurasian Scientific Herald*, 7, 7-12.
13. Munzifa Tangirova, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). WAYS OF READING LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL PUPLS. *European Scholar Journal*, 4(2), 88-89. Retrieved from
14. Lobar Mukhtarova, & Shahnoza Isakova. (2023). METHODOLOGY OF SPEECH DEVELOPMENT OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. *Academia Repository*, 4(10), 360–371. Retrieved from
15. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18–22. Retrieved from
16. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176–180. Retrieved from
17. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL

SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111. Retrieved from

18. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7. Retrieved from

19. Saodat MINGNOROVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE CREATIVITY OF THE BEGINNING 1ST CLASS TEACHER WITH THE HELP OF ETHNOPEDAGOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 33-37. Retrieved from

20. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF FORMING MATHEMATICAL LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL PUPILS. *Open Access Repository*, 4(3), 971-976.